

2024, 13 (2), 988-1009 | Araştırma Makalesi

Descartes'ın Birinci Meditasyon'unda Yöntem, Şüphesiz Bilgi Arayışı ve Şüpheliğinin Anlamı Üzerine

Ali Sertan BEŞER¹

Öz

René Descartes'ın etkili ve ilham verici eserlerinden biri olan *Meditasyonlar*'ın bölümlerinden ilki özellikle Descartes'ın önceden edindiği birçok düşünce ve inançlarına şüpheyle baktığı hatta yanlış sayıp kesin ve şüphesiz bilgiyi aramayı amaç edindiği kısımdır. Bu anlamda daha ilk satırlardan itibaren etkileyici üslubu ile okuyucuyu kendisine çeken Descartes, farklı argümanlarla şüpheliğinin nedenlerini, izleyeceği yöntemi anlatır ve buradan hareketle bilimlere sağlam temel oluşturabilecek dayanakları araştıracağını söyler ve duyulardan bağımsız bir metafizik inşa etmeye kalkışır. Bilgi edinmede ilk yolunun duyular olduğunu belirten Descartes, onların da kendisini zaman zaman aldatmasından ötürü kuşku içerdiklerini söyler ancak görünüşte duyuları reddedemeyeceği durumlar da olduğunu hatta reddetmesinin delilik olacağını belirterek deliliğin doğru bir değerlendirme yapmada yeterli bir durum olmadığını da ekler. Daha sonra duyular hakkında kuşklarını rüya argümanı ile dile getirir. Rüya argümanının hemen sonrasında ressam analogisini de ifade eden Descartes, rüyalarda bile mevcut olan ve şüpheye mahal bırakmayan basit ve genel şeylerin olduğu vurgusunu yaparak bilimler sınıflaması yapmaktadır. Bundan sonra hata yapmasının nedenlerini aramaya girişen Descartes'ın aldatıcı Tanrı hipotezi ve kötü niyetli cin argümanını gündeme getirdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu yazıda öncelikle Descartes'ın *Birinci Meditasyon*'da ortaya koyduğu önemli hususları belirtmeye çalışarak başlayacağız. Daha sonra ise Descartes'ın söz konusu meditasyonuna yönelik olarak ortaya konan yorumlar ışığında Descartes'ın şüpheliğinin anlamını ortaya koymaya çalışacağız. Bu konudaki literatür oldukça geniş olduğundan, yorumculardan Descartes'ın kendi döneminden sadece Gassendi'nin yorumlarına yer verip daha sonra bu konudaki önemli gördüğümüz çağdaş düşünürlerin yorumlarının öne çıkan bazılarını yer vermeye gayret edeceğiz. Her ne kadar Descartes'ın yönteminin bazı zayıflıklarına değinecek olsak da bu yazının odak noktası onun şüpheliğinin anlamını ortaya koymak olacaktır. Nihayetinde şunu göstermeye çalışacağız ki Descartes, her ne kadar farklı şüpheli argümanlar ortaya koyup hiçbir şeyi doğru ya da yanlış varsaymayacağını iddia etse de daha *Birinci Meditasyon*'da kabul ettiği bazı incelenmemiş varsayımları olduğunu ve şüpheliği kısa bir süre için ve araç olarak dikkate aldığını aslında ondan kurtularak kendi kabul ettiği şüphesiz hakikatleri ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Descartes, Şüpheliçilik, Bilgi Yöntemi, Şüphesiz Bilgi, Epistemoloji, Meditasyonlar.

Beşer, A. S. (2024). Descartes'ın Birinci Meditasyon'unda Yöntem, Şüphesiz Bilgi Arayışı ve Şüpheliğinin Anlamı Üzerine. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 988-1009. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1464211>

Geliş Tarihi	03.04.2024
Kabul Tarihi	24.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye, besersertan@gmail.com, <https://doi.org/0000-0002-3859-070X>

2024, 13 (2), 988-1009 | Research Article

On the Meaning of Method, Indubitable Knowledge, and Skepticism in Descartes's *First Meditation*

Ali Sertan BEŞER¹

Abstract

One of the influential and inspiring works of René Descartes's is *Meditations* in which especially *First Meditation*, Descartes is very skeptical about his thoughts and beliefs those he acquired in the past, and even he assumes all of them as false and tries to find to get indubitable knowledge. From the beginning of the *First Meditation*, through his influential expression he attracts the reader, and he explains the reasons of his skepticism through different arguments, his method and based on these he proclaims that he will try to establish the new metaphysics which will be strong base for all the sciences and independent from sense experiences. During knowledge acquisition, Descartes says that sense experiences are primary ways to acquire knowledge but sometimes they misguided him although in some experiences it is impossible to doubt them. Descartes also thinks that to refute in such cases he would be seen as mad and madness is not proficient condition to evaluate these issues for him, but then he presents dream argument to show doubtful situation of sense experiences. Proceed from dream argument, Descartes presents painter analogy and tries to show that even in dreams some simple and general things exist which are free from doubt and then he passes on to classification of sciences. Then, Descartes searches for reasons of his mistakes in gaining knowledge, so he considers deceiver God hypothesis and evil demon hypothesis. So, in this article, first, we will try to explain the important points of Descartes's arguments in the *First Meditation*. Then, we will try to state comments and discussions about the meaning of skepticism in the *First Meditation*. Because of very wide literature about this topic, we will confine ourselves to Descartes-Gassendi discussion in Descartes's time, and then we will state contemporary comments and discussions. Despite it will be shown weaknesses of Descartes's approach time to time, this article will focus on the meaning of his skepticism. Ultimately our primary concern is to show that although Descartes says he will not approve or deny anything without detailed scrutiny and presents different skeptical arguments, in the *First Meditation* too, he has some unexamined assumptions and he uses skepticism for a limited time as a tool and tries to discard it and then tries to show the validity of his own truths.

Keywords: Descartes, Skepticism, Method of Knowledge, Indubitable Knowledge, Epistemology, Meditations.

Beşer, A. S. (2024). On the Meaning of Method, Indubitable Knowledge, and Skepticism in Descartes's *First Meditation*, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 988-1009. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1464211>

Date of Submission	03.04.2024
Date of Acceptance	24.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst Prof., Trakya University, Faculty of Letters, Department of Sociology, Edirne, Türkiye, besersertan@gmail.com, <https://doi.org/0000-0002-3859-070X>

Giriş

Descartes, Birinci Meditasyon'a, gençliğinden beri ne çok doğru diye kabul ettiği ancak daha sonra yanlış olduğunu anladığı düşüncelerinin olduğunu vurgulayarak başlamaktadır. Böylece eserin daha başlangıcında hepimizin çocukluktan beri deneyimlediği bildik bir duruma işaret ederek okuyucuyu ikna sürecine girişmektedir. Buradan o, bilimlerde sağlam ve güvenilir bilgi elde etmesinin yolunun tüm düşüncelerine en başından bakmaktan geçtiğini, bunu da düşünce sistemine temel oluşturan fikirlerin sağlamlığını test ederek yapacağını belirtmektedir. Descartes, tüm düşüncelerini test etmek gibi ağır bir işin imkansızlığını da hemen kabul ederek, bunu sadece düşünce sisteminin temelini oluşturanlarla sınırladığını görmekteyiz. Descartes, bugüne kadar doğru diye kabul ettiği ne varsa ya duyularından ya da duyuları aracılığıyla elde ettiğini ancak duyularının zaman zaman kendisini aldatıldığını belirterek duyuların güvenilmez karakterine klasik bir şüpheci gibi vurgu yapmaktadır. Her ne kadar duyularıyla elde ettiği bazı bilgileri, örneğin ellere, kollara sahip olduğunu bilmesini inkâr edemeyeceğini söylese de (ki bunun aksini söylemek Descartes için delillikle eşdeğerdir) bunun yanında vücudunu deneyimlemenin rüyalarda da gerçekleştiğine işaret etmektedir. Descartes, gerçekle rüya arasındaki çizginin her zaman çok belirgin olmadığını hatırlatmaktadır ki bazen rüyada gerçek olarak düşündüğümüz duyu deneyimlerinin aslında rüya olduğunu fakat bizim onları deneyimlerken onları gerçek zannedip şüphelenmediğimizi hatırlatmaktadır (Descartes, 2015a, s.23-26).³

Diğer taraftan, Descartes, rüyada bile duyu deneyimlerinden gelen malzemelerin tıpkı bir ressamın tualine bir resim çizerken zihnindeki imgelemleri kullanması gibi zihin tarafından kullanıldığını belirtmektedir. Mesela rüyada bir at gördüğümüzde hâlihazırda zihnimizdeki at formunu kullanırız. Rüyada 'kanatlı at' gördüğümüzde ise zihnimiz 'kanat' ve 'at' imgelerini kullanıp birleştirir. Ancak Descartes'ın bu konuda vurguladığı husus, imgelerin bileşik olduğunda yani birçok özelliği mesela renk, sayı, biçim, mekân, zaman gibi, içerdiğinde karmaşıklaştığı ve değişkenlik gösterdiğini, bu nedenle şüpheli karaktere sahip olduğunu belirtirken basit yapıdaki imgeleri kullanan aritmetik, geometri gibi bilimlerdeki cisimlerin daha kesin ve şüphe edilemez karaktere sahip olduğunu düşünür. Descartes'e göre rüyada da olsa gerçekte de olsa iki artı üç beş eder ve karenin dört kenarı vardır. Bu sebeple, Descartes, duyu deneyimlerine dayanan doğa bilimleri, hekimlik, gökbilim gibi benzeri bilimlerin kuşku içerdiğini düşünürken, aritmetik, geometri gibi bilimleri yani en yalın ve en genel şeyleri konu edinen bilimleri kesin ve kuşku götürmez içeriğe sahip olarak düşünmektedir (Descartes, 2015a, s.27-28).

Daha sonra, Descartes, neden yanıldığının araştırmasına girişmektedir. İlk olarak yanılmasının sebebinin Tanrı olup olmadığını sorgulayan Descartes, "O halde ne malum, belki de Tanrı hiçbir şekilde yeryüzü, gökyüzü, yer kaplayan cisimler, biçimler, büyüklük, yer gibi şeylere sebebiyet vermedi, ama hepsini bana varmış gibi gösterdi, üstelik şimdi nasıllarsa, o şekilde!" (Descartes, 2015a, s.28) diyerek bir çeşit rüya ya da simülasyonda yaşama ihtimalini gündeme getirmektedir. İnsanların çok iyi bildikleri konularda bile yanıldıklarına şahit olduğunu söyleyen Descartes, kendisinin de her şeyde hatta matematik ve geometride bile sürekli yanılıp yanılmadığını sorguladığını görüyoruz (Descartes, 2015a, s.28). Kendisinin böyle sürekli yanılmasını isteyen belki

³ Descartes, *Meditasyonlar*'ın başında söyledikleriyle çok benzer ifadeleri *Felsefenin İlkeleri* eserinde söylemektedir; Bkz. Descartes, R. (2001). *Felsefenin İlkeleri*. (Çeviren Mesut Akin). İstanbul: Say Yayınları, s. 49-52.

Tanrı olmadığını, bu durumun O'nun iyiliğiyle bağdaşmayacağını belirten Descartes, Tanrı'nın iyiler iyisi olması sebebiyle kendisini yanıltamayacağı sonucuna varır ki bu onun varsayımlarından biridir. Ancak Descartes, kendisinin ara sıra yanılmasına izin vermesi de Tanrı'nın iyiliğine ters düşebilir dedikten sonra bu son söylediğini iddia edemeyeceğini de ekler (Descartes, 2015a, s.28-29).

Descartes, yanlışlarının sebebinin Tanrı değil de "kötü niyetli bir cin" olduğunu varsayar. Öyle ki bu cin, onu aldatmak ve yanıltmak için fırsat kollamakta ve elinden geleni yapmaktadır. Dahası varlık âleminde ne varsa her şeyi varmış gibi göstermekte ve düşsel bir durum yaratmaktadır. Descartes araştırmasını bu düşünce silsilesi üzerinden sürdürdüğünü belirterek, kendisini yanıltmak isteyen cine karşı uyanık olacağını ve hatalı olup olmadığını tespit etmeye çalışacağını belirtmektedir. Tüm hakikate ulaşmanın kendi gücü dahilinde olmasa bile en azından yanlışları kabullenmenin kendi gücü içerisinde olacağını belirten Descartes, böylece kendisinin aldatılmasına izin vermeyeceğini ifade etmektedir. Bu işin kolay olmadığını kabul etmekle birlikte bu şüpheli tavrının kendisini son derece huzursuz bir hale soktuğunu üstelik eski düşüncelerinin kendisini eski yaşamına çektiğini de yine itiraf etmektedir. İçine düşüğü bu şüphe durumunu da rüyasında özgürlüğü tadıp uyanmak istemeyen bir mahkûmun durumuna benzeterek meşakkatli bir uğraş vereceğini söyleyerek Birinci Meditasyon'u tamamlamaktadır.

Descartes'ın meditasyonlarının ilki birçok kişi tarafından düşünsel açıdan oldukça etkileyici ve devrimsel bulunmuş ve buna yönelik yorum ve cevaplar gelmiştir. Bu konuda literatür oldukça geniştir. Bundan sonraki bölümde bu yorumların özellikle önemli gördüğümüz bazılarını ele alacağız. Bu yorumları ele alırken ki amacımızın Descartes'ın Birinci Meditasyon'unda ortaya koyduğu şüpheli argümanların yapısını ve içeriğinin ne olduğuna yönelik bazı alternatif yorumlar ışığında Descartes'ın şüpheliğinin ve kesin bilgi arayışının anlamını açığa çıkarmaktır. Descartes'ın argümanlarının, ayrı bir çalışma olarak ele alınabilecek, zayıflığına yönelik tartışmalar zaman zaman belirtilecek olsa da bu yazının odak noktası olmayacağı unutulmamalıdır.

1. Descartes'ın Birinci Meditasyon'una Yönelik Klasik İtiraz

1.1. Descartes-Gassendi Tartışması

Descartes'ın *Meditasyonlar*'ın ilkinde ortaya koyduğu yaklaşımın anlamını belirlemek için kendi döneminde Pierre Gassendi tarafından yapılan itiraza bakmak bizce önemlidir çünkü Gassendi'nin itirazına yönelik Descartes'ın cevabını uyguladığı şüpheli yaklaşımı anlamak açısından dikkate almak gerekmektedir. Gassendi, her türlü önyargıdan uzak durmak konusunda Descartes'ı onaylarken, doğru bildiği her şeyi yanlış sayarak bir önyargıdan kurtulayım derken diğerine düştüğünü bunun yerine tüm yargılarını kesinlikten uzak sayabileceğini belirtmektedir. Dahası, içinde bulunduğu durumu açıklamak için aldatıcı Tanrı fikrini ve kötü niyetli cin fikrini tasarlamamanın gerekli olmadığını bunun yerine insan zihninin pek az aydınlanmış olduğunu kabul edip insan doğasının zayıflığını öne sürmenin yeterli olacağını savunmaktadır. Bundan başka Gassendi, Descartes'ın, dünyada her şeyin kuşkulu olup dünyada olup biten her şeyin yanılısına olduğunu göstermek için uykuda olduğunu farz ettiğini söylemektedir (Descartes, 2014, s.92-93). Gassendi sözlerine şöyle devam etmektedir:

Fakat hiçbir zaman uyanık olmadığınız ve gözünüzün önünde olan ve olup biten her şeyin yanlış ve aldatıcı olduğuna kendinizi inandıracak kadar özgüncünüz var mı? Ne dersiniz deyin, şimdide dek edinmiş

olduğunuz ve duyuların, uykunun, Tanrı'nın veya kötü bir cinin sürekli olarak size dayattığı bilgilerde doğru hiçbir şey bulunmadığına tam olarak kani olduğunuza inanan kimse çıkmayacaktır. Bu uydurma öyküye başvuracak, bu yanılsamaları tasarlayacak, böyle dolambaç ve yeniliklerin peşinde koşacak yerde, her şeyi sade bir şekilde, iyi niyetle ve olduğu gibi söylemek, bir filozoftan ve hakikat tutkusundan beklenen saflık ve masumiyete daha yaraşır bir tutum olmaz mıydı? Ama mademki siz böyle olmasını istemişsiniz, itirazımı daha ileri götürmeyeceğim (Descartes, 2014, s.93).

Gassendi'nin belirttiği üzere, Descartes'ın tüm önyargılara mesafeli durması yerinde bir yaklaşım iken hepsini yanlış kabul etmesi diğer bir önyargıyı oluşturacaktır. Gerçekten de hepsini kesinlikten uzak saymak ilk başta yapılabilecek daha makul bir yaklaşım olurdu. Diğer taraftan, hatalarının nedenini aldatıcı bir Tanrı fikrinde ya da kötü niyetli bir cinde aramak ilk bakışta gereksiz bir açıklama olduğu söylenebilir. Bu konuda Gassendi'nin yukarıdaki önerisi makul olmakla birlikte basitçe insanın hataya açık olduğunu ve bilgi edinme yollarının hata yapabilir olduğunu belirtmesi yeterli olurdu ki ileriki meditasyonlarda Descartes aslında hataya açık olduğu fikrini belirtecek ve kötü niyetli cin, *İkinci Meditasyon*'un başları hariç, ortalarda görünmeyecektir. Peki, daha sonradan kullanmadığı kötü niyetli cini *Birinci Meditasyon*'da anmasının nedeni nedir? Bu soruya ileride farklı isimlerin cevaplarıyla tekrar döneceğiz. Ancak önce, Descartes'ın Gassendi'nin *Birinci Meditasyon*'a yönelik itirazına yönelik cevabına değinelim.

Descartes, Gassendi'nin *Birinci Meditasyon*'a itirazına cevabını önyargılarından kurtulma konusundaki haklılığını onayladığını ancak bu işi sade ve yalın şekilde umarsızca ve tedbirsizce yapmasını beklediği şeklinde vermektedir. Descartes, çocukluktan gelen ve insanın içine işlemiş yanlışlardan kurtulmanın kolay olmadığını ve bunlardan kurtulmak için gösterilecek özen ve titizliğin gereksiz olmadığını hatırlatmaktadır. Descartes, Gassendi'ye önyargılar konusunda cevabını şu sözlerle sürdürmektedir:

Fakat pek iyi görüyorum ki, siz bana, önyargılardan özenle kaçınılması gerektiğini dillerinden düşürmedikleri halde, bu konuda kendilerini zora koşmadıkları ve bir kez doğru kabul edilmiş bir şeyin artık önyargı sayılmaması gerektiğine kanaat getirdikleri için, bunlardan asla kaçınmayan birçok kişinin var olduğunu göstermek istiyorsunuz (Descartes, 2014, s.164).

Gassendi'nin önyargılarla ilgili yaptığı eleştirinin anlamı aslında şudur: mevcut kanaatlerinizin hepsini yanlış kabul ederek ön yargılardan uzak durmaya çalışılabilir ama onların yanlış olduğunu varsaymak da önyargı olabilir çünkü onların doğru olma ihtimalleri bulunmaktadır. Aslında, yukarıda belirttiğimiz üzere, *Birinci Meditasyon*'da Descartes'ın kendisi de eski inançlarının doğru olma ihtimalinden bahsetmektedir. Gassendi'nin aynı şeyi belirtme durumunda Descartes neden bunu eleştirel olarak karşıladığını anlamak güç görünmektedir. Dahası Descartes, Gassendi'nin, önyargılardan özenle kaçınılması gerektiğini dillerinden düşürmedikleri halde, bu konuda kendilerini zora koşmayanlar ve bir kez doğru kabul ettikleri kanaatlerden kaçınmayanların rolünü çok iyi oynadığını fakat onların itirazlarından hiçbirini atlamadığını bunun yanında bir filozofun damgası olacak hiçbir şey söylemediğini de belirtmektedir. Descartes, bir filozof olarak şüphelerine neden getirmek zorunda olduğunu, bu sebeple, Gassendi'nin gerek yok dediği "aldatıcı Tanrı fikri" ya da uykuda olduğu varsayımını kullandığını ifade etmektedir (Descartes, 2014, s.164). Tabii bu durumda şüphelerine neden getirmesi bir filozoftan beklenecektir ancak Descartes'ın ortaya koyduğu nedenler, örneğin yanılsamaya sebep olarak aldatıcı bir Tanrı fikrinin olasılığını tartışması sonra bunun O'nun iyiliğiyle bağdaşmayacağını kabul edip bu iddiayı kendince çürütmesi kendi argümantasyonu açısından uygun görünebilir. Ancak

bilgi edinmede insanın kendi sınırlılığını ilk başta göz önüne almayıp “aldatıcı bir Tanrı” araması ne kadar filozofçadır? Ya da kötü niyetli bir cin varsayması çok mu gereklidir? Şunu belirtmemiz gerekir ki her ne kadar Descartes, modern felsefenin babası kabul edilse de henüz Orta Çağ etkisindedir ve yaşadığı çağ da Orta Çağ’ın etkisinden tam manasıyla kurtulamamıştır. Descartes, sadece *Birinci Meditasyon*’da değil, diğer meditasyonlarda da bir ilahiyatçı gibi konuşabilmektedir. Bunun yanında, bulunduğu çağın entelektüel birikiminden yararlanıp modern dönemin düşüncesine adım atmıştır. Descartes’ın felsefe tarihindeki konumunu Kenny çok güzel bir benzetmeyle özetlemektedir: “Onun felsefe tarihindeki konumu daha ziyade kum saatinin kemeri gibidir: Böyle bir camda üst haznedeki kum alt hazneye, ancak ikisi arasındaki dar geçit üzerinden geçebilir. Aynı şekilde, kökeni Ortaçağlarda olan düşünceler de modern dünyaya dar bir süzgeçten geçmiştir; yani Descartes’ın dehası olan dar süzgeçten (Kenny, 2011, s.53)”. Descartes’ın rüya argümanına geldiğimizde, bulunduğumuz gerçekliği sorgulaması bakımından aslında felsefi durmaktadır ve metne renk katmaktadır. Gassendi, Descartes’ın rüya argümanını ayrıntılı analiz etmemektedir. Fakat biz bu konuya ileride döneceğiz.

Descartes, Gassendi’ye cevabını onun kuşkulanmamıza neden olarak insan aklının ışığının azlığını ya da doğasının zayıflığını öne sürmenin yeterli olduğuna dair açıklamasına değinerek sürdürür. Descartes’a göre bu yaklaşım da pek filozofça durmamakta ve yanlışlarımızı düzeltmek için “yanılıyorz çünkü yanılmaya mahkumuz” demekle aynı şeydir ve kendi yaklaşımını bir filozofun yapması gereken tedbirli davranış olarak görmektedir (Descartes, 2014, s.164-165). Tabii şunu hemen belirtmek gerekir ki her ne kadar Descartes, Gassendi’nin doğamızın eksikliğine yönelik bu yaklaşımı eleştirse de *Altıncı Meditasyon*’un sonunda “insan yaşamının genellikle yanlışlara yazgılı olduğunu kabul etmeli ve doğamızın zayıflığının farkında olmalıyız” (Descartes, 2015, s.126) diyerek araştırmasının sonunda Gassendi’yi onayladığını da görmekteyiz. Descartes cevabının devamında, “her şeyi yanlış saymak suretiyle eski önyargılarından kurtulayım derken bir yenisine düştüğünü” belirten Gassendi’nin bu yaklaşımının da filozof tavrı olmadığını, Gassendi’nin bu varsayımının bizi nasıl yanlışlığa düşüreceğini göstermesi gerektiğini de ifade etmektedir (Descartes, 2014, s.165). Descartes yeni önyargıya düşme konusunda Gassendi’ye cevabını şu sözlerle sürdürmektedir:

Bir filozof ise böyle bir sayılıya, bir adamın eğri bir değneği doğrultmak için öbür tarafa eğdiğini gördüğü zamankinden daha fazla şaşırmazdı, çünkü hakikati daha iyi aydınlatmak için, böyle sık sık yanlış şeylerin doğru sayıldığını bilirdi; tıpkı gökbilimcilerin gökte bir eşlek çizgisi, burçlar kuşağı ve başka çemberler tasarlamaları ya da geometricilerin verilmiş belli şekillere yeni çizgiler eklemeleri, filozofların da birçok durumda böyle yapmaları gibi. Buna “araya bir yapaylık sokma, yanlışlamalar uydurmak, dolambaçlı yollar veya yenilikler aramak” gibi adlar veren, bunun da “bir filozofun saf yürekliliğine ve hakikat tutkusuna yakışmadığını” söyleyen kişi, kendisinin o felsefi saf yüreklilikten yararlanmak ve nedenleri kullanmak değil, sadece şeylere retorik boyasını ve renklerini vermek istediğini göstermiş olur (Descartes, 2014, s.165-166).

Birinci Meditasyon ile ilgili Gassendi’ye cevabını bu şekilde sonlandıran Descartes, bu yaklaşımıyla aslında bilimsel tarzla yani belli bir varsayımdan -ki bu varsayım yanlış olsa bile- hareketle konuları ele aldığını belirttiğini görüyoruz. Burada kullandığı şüphenin bilimsel ve metodik bir şüphe olduğunu, kesinliğe ulaşmak için kuşkulu olan her şeyi reddettiğini bunun yanında Gassendi’nin ise duyumcu bir kuşkuculukla yani bilginin dışarıdan deneyle geldiği, insan bilgisinin ise görelî ve sınırlı olduğunu göstermeye

çalıştığını söyleyebiliriz. Descartes ise dışarıdan gelen, Hume'un terimiyle söyleyecek olursak, izlenimlere şüpheyle bakar ve şüphesiz olan metafizik hakikatlerin peşindedir.

2. Bazı Çağdaş Yorumlar Işığında Birinci Meditasyon'daki Şüphencilik Üzerine

2.1. Genel Olarak Descartes'ın Şüphenciligi ve Yöntemi Üzerine

Descartes'ın genel anlamda şüphenciliklerinin işlevine baktığımızda ilkin, deneyciliğe⁴ dayanan Aristotelesçi skolastik düşünceyi hedef aldığı söylenebilir. Mesela bu konuda ilkin Sorell'in yorumlarına değinebiliriz. Sorell'e göre genel olarak *Meditasyonlar* alışılmadık bir yazınsal içeriğe sahiptir; bir yandan Hıristiyanlığın bazı gerçeklerinin gösterimi olarak resmi açıdan desteklenmesine uygunken diğer taraftan Aristoteles'in prensiplerini, yani fizik alanında skolastik öğretinin temelindeki prensipleri yıkacak şifreli programın yüzeyin altına yerleştirilmesine elverişlidir (Sorell, 2009, s.78). Sorell, Descartes'ın *Birinci Meditasyon*'da yaptığı işi şöyle anlatmaktadır:

Birinci Düşünce, Descartes, gerçek anlamda var olan herhangi bir şeye ilişkin bir düşüncesi olabileceğinden kuşku duyar. Maddesel nesnelere ilişkin tüm inançlarını yanlış oldukları gerekçesiyle reddeder; hatta yalın maddesel niteliklerinin gerçekliğine olan inancını bile reddeder. Bu noktada şeytansı kandırıcıyı konu edinen kuşkuculuk hipotezine dayanmaktadır (Sorell, 2009, s.79).

Bunun yanında Sorell, Descartes'ın *Meditasyonlar*'da okuyucularından zaman ve konsantrasyon ötesinde şeyler istediğini düşünmektedir. Öncelikle yeni bir okuma yönteminde ustalık kazanılması gerektiğini belirten Sorell, kitabın ilk bölümlerinde sonraları dışlanacak olan savların ciddiye alınması gerektiğini ifade eder. Sorell, Descartes'ın kendisinin de esere yönelik eleştirilere cevaben, *Birinci Meditasyon*'da iyi incelenmemiş birçok varsayımını sonradan yanlış olduğunu ortaya koyduğunu ifade ettiğine işaret etmektedir (Sorell, 2009, 82). Bu durum da Descartes'ın aslında hâlihazırda bazı düşüncelerin hatta şüpheli argümanlarının yanlış olduğunu ortaya koymak üzere yola çıktığını göstermektedir ki zaten *Altıncı Meditasyon*'un sonlarında en baştaki şüphelerini "gülünç ve abartılı" olarak ifade etmesi de bunu desteklemektedir.⁵

Kenny'e göre de Descartes'ın skolastik felsefeye hiçbir şey borçlu olmadığına dair ifadeleri şüpheye mahal bırakmaz (Kenny, 2011, s.52-53). Descartes'ın *Meditasyonlar* adlı eserinde ve özellikle *Birinci Meditasyon*'da ne yapmaya çalıştığına dair ise Kenny şu sözleri sarf etmektedir:

Descartes Meditations'ta, felsefeyi önceki yüzyılda gelişen şüphencilik tehdidinden kurtarma görevini üstlendi. Bunu yapmak için, çürütmek istediği şüpheli konumu ortaya koyması gerekiyordu. Birinci Meditations'ta Montaigne'in izinden gider, fakat argümanları daha belirgin ve daha derli toplu belirler. Duyular aracılığıyla varılan kanıların doğruluğu, önce algıda yanılmadan kaynaklanan düşüncelerle, sonra da rüya argümanı ile sorgulanır: (...) (Kenny, 2011, s.129).

⁴ Charles Larmore, Birinci Meditasyon'un şüphenciliklerinin asıl amacının deneyci bilgi anlayışını yıkmak, zihni duyulardan tamamıyla kurtararak aklın üstünlüğünü göstermektir. Bu anlamda şüphencilik teorik işleve sahiptir; bkz. Larmore, C. (2014). *The First Meditation: skeptical doubt and certainty*. The Cambridge Companion to Descartes' Meditations. (Edited by David Cunniff). Cambridge: Cambridge University Press, s. 48-49.

⁵ Bu anlamda Descartes'ın gerçek bir şüpheli olmadığı bile söylenebilir ki bu konuda ülkemizde yazılan bir çalışmayı anmamız gerekmektedir. Bkz. Özel, N. Ö. (2019). Descartes Neden Gerçek Bir Skeptik Değildir? *Beytulhikme An Journal of Philosophy*, 9 (2), 419-436.

Tabii ki Descartes'ın kendisi de ne yapmaya çalıştığını, neden tüm kanaatlerini reddedip her şeye en başından başlaması gerektiğini kendisini eleştirene yönelik olarak açıklamaktadır. Descartes yöntemini içi elmalarla dolu bir sepet örneğiyle açıklamaktadır. Descartes şunları söyler:

Varsayalım ki eleştirimenin içi elmayla dolu bir sepete sahip ve bazı elmaların çürümüş olduğundan endişe ediyor ve bozulmanın yayılmasını istemiyor. Bu durumda ne yapacak? Tüm elmaları sepetten boşaltmaya başlamaz mı? Ve daha sonra her elmayı inceleyip sadece sağlam olanları sepete geri koyup diğerlerini dışarıda bırakmaz mı? Aynı şekilde, önceden doğru olarak felsefe yapmamış olanların zihinlerinde çocukluktan beri gelen ve birçok durumda yanlış olduklarını düşündükleri birçok kanaate sahiptirler. Bu durumda onlar yanlış kanaatlerini diğerlerinden ayırmaya çalışarak onların yanlışlığının tüm kanaatlere yayılmasını ve onları belirsiz hale getirmelerini engellemeye çalışırlar. İşte bunu yapabilecekleri en iyi yol bir seferde tüm kanaatlerini yanlış ve kesinlikten uzak olarak reddetmektir. Daha sonra onlar her inancın üzerinden sırasıyla geçip sadece doğru ve şüphesiz olanları yeniden kabul ederler. Bu sebeple ben de tüm kanaatlerimi reddetmek hususunda haklıyım (Seventh Replies: CSM II 324).

Descartes'ın bu sözlerine yönelik olarak Kenny, Descartes'ın çürük elmaların sağlam olanları bozması gibi yanlış inançlarının doğru inançlarını daha az doğru yapmayacağını fakat daha az kesin yapacağını dolayısıyla tüm inançlarının kesin olmadıkça hiçbirinin kesin olamayacağını varsaydığını ancak buna yönelik bir kanıtın olmadığını belirtmektedir (Kenny, 1968, s.19). Kenny'in de hatırlattığı üzere Descartes, daha çocuklukta birçok inancın iyi temellendirilmemiş duyu algılarından, hislerden ve güvenilirmez eğitimlerden geldiğini düşündüğünden, bunlardan şüphe duyar. Ancak, Kenny, Descartes'ın delillerin duyu algılarını da ciddiye almayı kendisinin de deli olduğunu kabul etmemesine rağmen, rüya argümanı ile mümkün algı deneyimlerinin olabileceğine dair şüphesini işin içine sokar (Kenny, 1968, 14-15). Kenny, özellikle Descartes'ın Gassendi'ye cevabında, tüm duyuların sunduğu kanıtların kesin olmadığını ve bu hususun meditasyonlarını anlamak için elzem olduğunu belirttiğini hatırlatmaktadır (Kenny, 1968, 21). Kenny'nin yerinde olarak belirttiği üzere, Descartes her ne kadar şüphesini ilk olarak duyulara yönlendirmiş olsa da *Birinci Meditasyon'* da duyuların yanıltıcılığına dair herhangi bir örnek vermez (Kenny, 1968, 24-25).

Descartes'ın şüphecilik yaklaşımını bizce en iyi özetleyenlerden biri olan Carlos Lévy, Descartes'ın tüm şüphecilik gelenekten kurtulmak için şüphecilik geleneğinin argümanlarını tekrar etmek zorunda kaldığını ve şüpheden kurtulmak için şüpheyi ortaya koymayı gerekli gördüğünü belirtir ki aslında Lévy'nin açıklamaları Descartes'ın *Birinci Meditasyon'* da neden böyle bir yolu izlediği konusunda aynı dönemde olsaydı Gassendi'ninkine alternatif bir cevap olabilirdi. Lévy, Descartes'ın *Birinci Meditasyon'* da yaptığı yaklaşım üzerine şunları söylemektedir:

Kuşku, ona, Pyrrhoncuların ve Akademikilerin sıklıkla dönüp dolaşım yinededikleri argümantasyonların biçimini alması gerekse de, doğru ve kesin bir bilginin aranmasında zorunlu ve öğrenmede kolaylık sağlayıcı bir şey gibi gelmişti. Demek ki, paradoks, kuşkudan kurtulmak için, Descartes'ın en aşırı, abartılı biçim boyunca yol almasını gerektirir; yani, algıladığı her şeyin yanlış olduğunu varsayarak, belleğinin yalanlarla dolu olduğunu, "cisim, şekil, hacim, hareket ve yerin kendi zihninin kurguları olduğunu" ileri sürmektir (Lévy, 2016, s.105-106).⁶

⁶ Descartes kendi şüpheciliğini *Meditasyonlar* dışında başka eserlerinde de tarif etmektedir. Mesela *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı eserinde şüphe uyandıracak noktaları ve kendisini yanlış hükümlere sürükleyebilecek noktaları tek tek tespit ettiğini ve zihnini abluka altına alan tüm yanlış fikirleri söküp atarken, sırf şüphe etmek için şüphe

Descartes'ın özellikle *Birinci Meditasyon*'da ortaya koyduğu şüphe durumunu Cottingham, "Kuşku yöntemi, Descartes tarafından uygulanan yeni bilime güvenilir metafiziksel temel kurmak için amacı ön yargıları ve önceden kabul edilmiş kanuları temizlemek olan yöntemeye verilen addır" (Cottingham, 2002, s.139) şeklinde ifade ederek ortaya koymaktadır. Ayrıca Cottingham, *Meditasyonlar*'ın sonunda Descartes'ın, meditasyon yapanın iç rahatlığıyla başlangıçtaki kuşkularını "gülünç" ve "abartılı" bulunduğunu hatırlatmaktadır (Cottingham, 2002, s.140). Dolayısıyla Descartes'ın her şeyin yanlış olduğunu düşünerek ortaya koyduğu şüphe durumunun amaç değil araç olduğu yani şüpheyi ortadan kaldırmak için önce onu ortaya koyduğu bahsettiğimiz farklı yorumcular tarafından da onaylanmaktadır ki zaten Descartes'ın kendisi de bunu açıkça belirtmiştir.

Descartes şüpheci yaklaşımını ortaya koyarken meseleyi duyuların güvenilirliğine getirdiği yukarıda belirtilmişti. Descartes, *Birinci Meditasyon*'da, her ne kadar duyuların aldatici yönüne vurgu yapıp şüphanesini belirtse de Kenny gibi Cottingham da Descartes'ın duyusal yanlılığı üzerine herhangi bir örnek vermediğini belirtir (Cottingham, 2002, s.223). Kenny'nin de ifade ettiği üzere duyuların nitelikler hakkında bazen bizi yanıltması onların her zaman bizi yanılttığı anlamına gelmez. Kenny, Descartes'ın ne *Birinci Meditasyon*'da ne de *Altıncı Meditasyon*'da böyle bir iddiada bulunmadığını da ekler (Kenny, 1968, s.28). Duyulara karşı güvensizliğini belirtmesine rağmen, hemen ardından "duyular yoluyla elde edilmiş olmalarına rağmen kendilerinden asla kuşku duyamayacağımız öyle çok şey var ki" der ve "Çünkü bu ellerin ve tüm bu bedenim benim olduğunu hangi mantık reddedebilir? Tersine bir şey için ancak kendimi şu delillerle bir tutuyor olmam gerekir, (...). Ama zaten onların akli başında değil. İyi de bir şekilde onları kendime örnek almış olsaydım, benim de aklımı kaçırdığımı düşünenecektiniz" (Descartes, 2015a, s.25) diye de ekler. Burayı özellikle vurgulamamızın sebebi Descartes'ın duyular yoluyla kendisinin bildiği bedeninden şüphe etmesini "delilik" olarak nitelemesi ve bu tarz delice bir şüpheyi reddetmesindedir. Bu konuda Harry Frankfurt'un dikkate değer bir analizi bulunmaktadır. Öncelikle Frankfurt şunları sorar: "Hiçbir şeyi kesin kabul etmeyen Descartes, nasıl oluyor da deli olma olasılığını yok saymaktadır? Herhangi bir kanıt olmadan deli olmadığından nasıl emin olabiliyor? Ve duyu algılarından emin olmamasının nedeninin kendi deliliğinden kaynaklanmadığını nereden biliyor?" (Frankfurt, 2008, s.52). Frankfurt'a göre Descartes için deliliğin en önemli yönü akla uygun olan yargılarla uygun olmayanları ayıramamasıdır. Deli, "sağduyu" sahibi değildir ve doğruyu yanlıştan doğru bir şekilde ayıramaz. Dolayısıyla, Frankfurt'a göre Descartes deli olma ihtimalini göz önüne almadığında aslında doğru yargıları yanlış olanlardan ayırıp ayıramadığını göz önüne almayı reddetmektedir (Frankfurt, 2008, s.52). Bu sebeple, Descartes'ın *Birinci Meditasyon*'da hiçbir şeyin doğruluğundan emin olmama ya da şüpheli durumunun "delilik" söz konusu olduğunda geçerli olmadığını görüyoruz. Kenny'nin de ifade ettiği gibi bu anlamda Descartes'ın evrensel şüphesi görüldüğünden daha sınırlıdır (Kenny, 1968, s.21). Thomas Lennon ve Michael Hickson ise David Scott'un delilik ile ilgili yorumuna işaret

edenler gibi davranmadığını, kendisinin tamamen kesin olanın peşine düştüğünü belirtir (Descartes, 2015b, s.65). *Tabiat Işığın ile Hakikati Arama* adlı eserinde ise Descartes, bilim anlayışlarını duyulur şeylerin ötesine inşa etmeyi imkânsız görenlerin yapılarını kumun üzerine inşa ettiklerini, yapılarını sert kayaya yerleştirmek için daha derine kazmadıklarını ifade etmektedir. Kendi amacının bu bilim anlayışının çürüklüğünü göstermek ve devirmek olduğunu belirten Descartes, bilim anlayışlarını sağlam temele dayandırıp daha ileriye gitmeye cesaret edemeyenlere cesaret vermeyi ve kuşkularının geceleyn cız ve cansız bir ışığın altında beliren hayaletlere benzediğini ifade etmektedir (Descartes, 2015c, s.44).

ederek, Descartes'ın şüpheci bir metoda sahip olmak için inançlarımızı hatta inançlarımız ile dünya arasındaki ilişkileri anlamamız gerekmektedir. Delilikte bu ilişkileri anlamamızın imkânı yoktur. Bu anlamda rüya argümanı delilik durumuna göre daha makul bir şüphecilik sunmaktadır (Lennon&Hickson, 2013, s.13) Kısaca bu yorumlardan çıkarabileceğimiz kesin sonuç, Descartes, daha *Birinci Meditasyon*'da, en azından bir şeyden yani deliliğin doğru ile yanlış ayırt etmeyi başaramayan bir durum olduğundan emin olup deliliği şüphecilik için makul bir durum olarak seçmediğidir.

Descartes'a yönelik *İtirazlar*'ın birinde duyuların aslında sadece görüntüleri rapor ettiklerini, bunda bir yanlışlık bulunmadığını, yanlışlığın zihnin bunlara yönelik yargılarda bulunduğu itirazı gelmektedir. İtirazın devamında yanılmanın da yadsınamaz olduğu, uzaklığın bir nesnenin şeklini algılamada etkili olduğunun altı çizilmektedir. Bir kuleye uzaktan bakıldığında yuvarlak olduğu hakkında yargıda bulunabilinirken, yakınına geldiğimizde ve hatta ona dokunulduğunda kare şeklinde olduğundan emin olunur. Rüyadaki yanılma ise bir şeyler varmış gibi görünür ancak aslında yoktur. İtirazda her zaman rüyada olmadığımız dolayısıyla rüyada olup olmadığımızdan şüphelenmediğimiz de ifade edilir (*Fifth Objections*: CSM II 230). Descartes'ın bu itirazlara yanıtıysa kısaca mevcut durumun doğru kabul edildiği ve şüphe edilmediği, geçmişte ise doğru olarak kabul edilen bazı şeylerin yanlış çıkabildiğinin kolayca görülebilir olduğudur (*Fifth Replies*: CSM II 264). Descartes'ın hatırlattığı husus doğru ya da kesin olarak kabul ettiğimiz şeylerin her zaman yanlış çıkabilme olasılığının olduğudur. Ancak Descartes'ın kendisi de duyuları tamamıyla reddetmemektedir. Peki, duyuların bu tarz çalışmasıyla, yani belirli koşullara bağlı olarak görüntüler sunmasından zihin nasıl bir kesinlik çıkaracaktır? Temel sorun budur ki *Altıncı İtirazlar*'da da bu soru gündeme getirilmektedir. İtiraza göre çözüm, bir duyunun yaptığı yanlışlığı diğerinin düzeltereğidir. Mesela suya batırılan bir çubuk, kırık gözüdür ancak aslında kırık değildir. Onun kırık olmadığı diğer bir duyu olan dokunma duyusuyla ortaya konur, zihnin tek başına buna çözüm getirmesi zordur (*Sixth Objections*: CSM II 281-2). Descartes buna cevaben, su içinde kırık görünen çubuğun bu yanlışlığını düzelterenin akıl değil de diğer bir duyu, yani dokunma, olduğunu kabul edemeyeceğini açıkça belirtmektedir. Descartes'a göre çubuğun kırık görüldüğüne dair yanılmayı çubuğa dokunup düz olduğunu söyleyerek aşabiliriz ancak görsel duyudaki yanlışlığı düzeltmede dokunma duyusunun yeterli olmadığını belirten Descartes, yanlışlığı ortaya koyacak derecede akla sahip olmamız gerektiğini vurgular. Descartes'a göre çocukluğumuzdan gelen düşük idrak kapasitemizin bir sonucu olarak aklın değil, duyuların bu yanlışlığı çözeceğine bir kez inanılmıştır (*Sixth Replies*: CSM II 296). Bu tartışmada, bize göre her iki tarafın doğru söylediği hususlar vardır. İtirazlarda ortaya konan duyucu yaklaşımın dediği, "duyu algısında yanılmayı diğer bir duyu algısı çözer" hususu doğrudur. Çünkü suya batırılmış çubuğun kırık olmadığını diğer bir duyu deneyimiyle, yani çubuğu suyun içinden çıkarıp tekrar baktığımızda kırık olmadığını görür ve belki dokunarak da bundan kesin emin oluruz. Yani tek bir duyu deneyimi kesin sonuca varmak için yeterli olmayabilir ki bugün bilimde birçok gözlem yaparak çalışır ve sonucu defalarca test eder. Diğer taraftan, Descartes'ın belirttiği üzere, çubuğun kırık olmadığını da akıl yorumlar. Ortada duyu verilerini yorumlayacak, idrak edecek bir akıl yoksa sonuçlar çıkarmak da mümkün olmayacaktır. Şimdi Descartes'ın şüphecilik için kullandığı argümanları ele alalım.

2.2. Rüya Argümanı ve Ressam Analojisi

Descartes'ın şüpheli yaklaşımının en çarpıcı örneği onun "rüya argümanı"dır. Çarpıcıdır çünkü rüyalarda emin olduğunuzu düşündüğümüz durumların nasıl yanılışmalarına dönüştüğünü göstermektedir yani yukarıda belirtildiği üzere var olmayanın algılanması ancak deneyim sırasında onun gerçek zannedilmesidir. Descartes, duyuların yanıltıcı karakterinin en uç örneği olarak rüya durumunu seçmektedir. Rüyada da duyu algısına konu olan deneyimler yaşarız ancak ortada algıya konu olan nesnelere gerçek olmadığı için duyu deneyiminin kendisi de gerçek değildir. Burada, Gary Hatfield'in de belirttiği üzere, Descartes, okuyucunun rüya ve uyanıklık durumunun farkını bildiğini varsaymaktadır (Hatfield, 2003, s.76). Eğer Descartes bu farkı bildiğini düşünüyorsa, *Meditasyonlar*'ın başında incelenmemiş hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmeyeceğine dair yaklaşımını çığnemiş olmakta değil midir? Benzer bir durumu yukarıda "delilik" üzerine düşüncelerinde de belirtmiştik. İlerleyen satırlarda bahsedeceğimiz üzere Descartes tarafından kabul edilen diğer bir "incelenmemiş varsayım", rüya argümanını bir anlamda açıklayan "ressam analojisinde" bulunmaktadır.

Descartes'ın rüya argümanındaki kritik vurgusu uyanıklığı uykudan ayıran çizginin çok net olmadığıdır.⁷ Bu vurgu, Hatfield'in de belirttiği üzere, Descartes'ın duyu deneyimlerinin tümünü şüpheli hale getirdiğini ve gerçeklik algısına yönelik belirsizlik durumunun ortaya çıktığına işaret etmektedir. Hatfield'in sorduğu üzere: "Duyu deneyimlerindeki yanılışma durumları nedeniyle duyularımıza tümüyle güvenmek mümkün müdür? Rüya argümanı tüm duyu deneyimlerimizi sorgulanabilir hale getirir mi? Bunlar kabul edildiğinde tüm duyu deneyimlerimizin rüya benzeri olabileceğine dair genel bir şüphe geliştirilebilir mi? Belki de duyu deneyimlerimiz hiçbir zaman gerçekliğe tekabül etmemektedir (Hatfield, 2003, s.76-77)". Kısaca Hatfield'in sorduğu sorular bizi uyanıklık olarak bildiğimiz gerçekliğin de bir rüya olup olmadığını sormaya itmektedir. Benzer bir yorum Kenny'de de vardır (Kenny, 1968, 16). Descartes, *Birinci Meditasyon*'da "Yaşadığımız hayat bir rüya mıdır yoksa değil midir?" gibi bir soru sormamaktadır.⁸ Ancak rüya argümanında gerçek zannedebileceğimiz bir deneyimin rüya olma olasılığını gündeme getirir. Tabii Descartes'ın devamında "ressam analojisi" ile asıl göstermek istediği rüyadaki deneyimlerin bile bazı temel unsurlardan oluştuğudur. Bize göre Descartes'ın rüya argümanını gündeme getirmesinin bir sebebi de okuyucu üzerinde ikna edici olmaktır. Çünkü herkes bu yanılışma durumunu rüyalarla çok kere

⁷ Descartes'a göre bunun temel nedeni duyular hakkındaki yanılışlarımızdır ki *Yöntem Üzerine Konuşma* isimli eserinde "Düşlerimizde hepimizin yaşadığı en büyük yanılış, dış duyularımızın çeşitli nesnelere bize tıpkı uyanırken sundukları gibi sunmasından kaynaklanır, (...)" diyerek açıklamaktadır (Descartes, 2015b, s. 80). Ayrıca, bu konuda Kenny, J.L. Austin'in *Sense and Sensibilia* adlı dersinin basılı halinde, rüyayı uykudan ayıran elli ölçüt olduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir; bkz. Kenny, A. (1968). Descartes: A Study Of His Philosophy. New York: Random House, s.29. Ayrıca Kenny, rüya durumunda insanın yargıda bulunamayacağı iddiasında Malcolm ile aynı fikirde olduğunu belirterek, "Uyanığım" yargısının "Rüyadayım" yargısına göre gerçek olarak ifade edilebileceğini tartışmaktadır. Çünkü "Uyanığım" dendiğinde Descartes'ın bunu zihnin geçmiş deneyimlerle ya da hatıralarla ilişkili olarak ortaya koyduğunu, rüyada ise zihnin hatıralarla böyle bir aktif bağlantı kurmadığına yönelik özellikle Hobbes ile tartışmasını hatırlatan Kenny, rüya argümanının çok güçlü bir şüpheli sunmadığını, rüya argümanının sadece belli başlı duyuya dayalı inançları ve birleşik yapıdaki cisimleri sorguladığını belirtmektedir; bkz. Kenny, A. (1968). Descartes: A Study Of His Philosophy. New York: Random House, s.30-32.

⁸ Descartes, *Tabiat Işığında Hakikati Arama* eserinde "Komedyalarda insanı şaşırtan "Uyanık mıyım yoksa uykuda mıyım?" sözlerini hiç duymadınız mı? Hayatınızın sürekli bir uyku olmadığı için duyular aracılığıyla öğrendiğiniz bütün şeylerin aynen uyuduğunuz zamandaki olduğu gibi şimdi de yanlış olmadığından emin olabilirsiniz?" diyerek uyanıklık ile uyku arasındaki bulanıklığa vurgu yapmaktadır (Descartes, 2015c, s. 43).

yaşadığından, duyuların yanıltıcı karakterini örneklendirmek için rüya argümanından daha iyisini bulmak zordur. Peki, Descartes, duyuları tamamıyla bir tarafa mı atmaktadır?

Descartes'ın duyuları tamamıyla reddetmediğini onun rüya argümanından hemen sonra bahsettiği "ressam analojisi"ni mevzu etmesiyle anlaşılabilir. *Birinci Meditasyon'*da Descartes'ın ressam analojisiyle anlatmaya çalıştığı şey şudur: rüyalarımız resimler gibidir; tıpkı onlar gibi duyular aracılığıyla gelen gerçek nesnelere örnek olarak zihin tarafından oluşturulurlar (Hatfield, 2003, s.77).⁹ Hatfield'in işaret ettiği üzere Descartes, ressam analojisinde daha radikal bir düşünceyi de belirtir: ressamlar yalnızca farklı hayvanların vücutlarının farklı parçalarını birbirine karmazlar aynı zamanda tamamıyla kurgusal ve gerçek üstü imgeler de ortaya koyabilirler ki Hatfield bu tarz örneklerin 20. yüzyılda Bosch'un resimlerindeki mimari formlarda, Wassily Kandisky ve Robert Motherwell'in resimlerinde bulunan ne hayvan ne bina ne de doğadaki herhangi bir nesneye benzemeyen şekillerde görülebileceğini belirtmektedir (Hatfield, 2003, s.78). Hatfield'in yine ifade ettiği üzere eğer ressamlar tamamıyla kurgusal formlar üretebiliyorlarsa, rüyalarımız da kurgusal formlar üretebilir ve buradaki imgeler bize dünya hakkında bir şey söylemeyeceklerdir. Ancak, Descartes'ın belirttiği gibi, en azından "renklerin" gerçek olması beklenir ki işte Descartes'ın aslında duyulardan gelen ve geçmiş tecrübe olan imgelerde rüyalarda bile geçerli olan "temel ya da basit özellikleri"¹⁰ ortaya koyduğunu görmekteyiz. Her ne kadar Descartes renkleri konu etse de Hatfield'e göre Descartes, renkleri nesnelere temel özellikler arasında saymaz onları zaman ve mekân açısından ele almaktadır (Hatfield, 2003, s.79). Diğer Meditasyonlarda, özellikle *İkinci Meditasyon'*daki balmumu örneğinde, Descartes'ın yer kaplama, esneklik, değişebilir olmayı sayarken balmumunun renginin uçup gittiğini söylemesi de (Descartes, 2015, s.42) renkleri basit ve temel özellikler olarak ele almadığını göstermekte ve Hatfield'in tespitini bizce doğrulamaktadır. Tabii Descartes'ın basit özellikleri belirlemede farklı okuyucuları dikkate aldığı söylenen David Cunning'e göre ise Descartes, Aristotelesçi öğrencilerini dikkate alarak renkleri, tatları, şekiller ve farklı büyüklükleri göz önüne alır ve ressam analojisinde bunların da basit şeyler arasında olduğunu düşünür. Cunning, Descartes'ın farklı zihinlere yönelik yazdığı tekrar tekrar vurgulayarak, renkleri ve tatların basit şeyler arasında olup olmadığını net bir şekilde vermediğini ifade etmektedir. Cunning ayrıca Descartes'ın Aristoteles karşıtı amaçları olmasına rağmen diğer görüşleri de sorguladığını belirtir (Cunning, 2010, s.57-59). Yukarıda belirttiğimiz gibi *Birinci Meditasyon'*da Descartes, renkleri ve tatları da dahil ediyormuş gibi görünmektedir. Ancak *İkinci Meditasyon'*da renkleri, tatları, kokuları, vs. temel özelliklerden saymadığını balmumu örneğinde görmekteyiz. Descartes'ın neden *Birinci Meditasyon'*da renkleri, tatları veyahut kokuları basit şeylere dahil ediyormuş gibi konuştuğuna yönelik olarak bizim cevabımız şudur: Descartes, özellikle ressam analojisinde, bunları düşünülebilecek şeyler olarak ortaya koymuştur ancak henüz ayrıntılı bir analiz yapmamıştır. Özellikle rüyalarda tat, renk hatta dokunma tecrübesini yaşayabildiğimiz için, ressam gibi çalışan zihnimiz için bunlar bilgi kanalları olarak durmakta ve dikkate alınması gerekmektedir. Kısaca Descartes, bunları anmakta ancak

⁹ Descartes, *Tabiat İşığı ile Hakikati Arama* eserinde, çocukların düş gücünü, imgelerini, her bir şeyin aslına göre çizilmiş portreleri olan düşüncelerimizin üstüne koyduğumuz, henüz başlanmamış bir tabloya, eğitimcileri ise resamlara benzettiği düşüncesini ortaya koymaktadır (Descartes, 2015c, s.39-40).

¹⁰ Descartes, rüyalarda bile olan "en genel ve basit şeyleri" *Aklın Yönetimi İçin Kurallar* eserinde de ele almaktadır; Bkz. Descartes, R. (2016). *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*. İstanbul: Say Yayınları, s. 74-77.

incelemesini sonraya bıraktığını düşünmekteyiz. Tıpkı Tanrı hakkında konuşmayı bir tarafa bırakmasında olduğu gibi. Descartes, “Tanrı hakkında söylenenlerin hepsinin birer masaldan ibaret olduğunu söyleyelim (Descartes, 2015, s.29)” derken, ki Cunning’a göre burada ateist okuyucularının dikkatini çekmektedir (Cunning, 2010, s.61), aslında *Birinci Meditasyon*’da konuyu ayrıntılı ele almaktan kaçınarak sonraya bırakmaktadır. Basit özelliklere dönecek olursak, bunlar nelerdir? Descartes, ressamın tamamıyla hayali yani gerçek dışı bir şey uydurmayı başardıklarını varsaysak bile şu daha basit ve daha genel olan temel özellikteki imgelerin öğeleri olduklarını belirtmektedir: “Bu sınıfa genel olarak maddi doğa ve onun kapladığı mekân dahil edilebilir; aynı şekilde yer kaplayan şeylerin biçimleri, nicelikleri, yani büyüklüğü ve sayısı; bir de bu şeylerin var oldukları yer, varolma sürelerini tayin eden zaman ve benzerleri. (Descartes, 2015, s.27)” Demek ki Descartes tarafından belirlenen bu basit ve genel öğeler, rüyalarda bile olsa, duyulara dayanan ya da onlar aracılığıyla gelen imgelerin gerçekliğini belirleyen öğeler olarak kabul edilecek ve temel teşkil edecektir (Brandhorst, 2010, s.39). Ressam analojisinin rüya argümanı ile bağlantılı olarak ortaya koyduğu önemli tespitlerden biri budur.

Cunning’e göre Descartes’ın ressam analojisinde rüyadaki görüntülerin basit ve genel şeyler temelinde algıladığımız resimler gibi görüldüğünü ifade etmesi aslında Descartes’ın başlangıçtaki şüpheciliğini ihlal etmesine neden olan diğer bir varsayımdır. (Cunning, 2010, s.49). Aslında felsefi bir incelemenin nasıl olup da incelenmemiş varsayımları kabul etmeden başlayacağı önemli bir sorudur ki bu soruyu Margaret Wilson da sormaktadır (Wilson, 1978, s.9). *Birinci Meditasyon*’da gördüğümüz ve farklı yazarlar tarafından da teslim edildiği üzere, Descartes, daha en başından bazı şeyleri bildiğini varsaymakta yani incelenmemiş varsayımlara sahip olarak başlangıçta belirttiği şüpheciliğinden sapmaktadır ki bunu rüya argümanı ve ressam analojisinde de görmekteyiz. Cunning, haklı olarak, Descartes’ın aslında daha başlangıçta bazı incelenmemiş varsayımları kabul ederek Kartezyen ilkelerine aykırı iş yaptığını düşünmektedir (Cunning, 2010, s.52).

Son olarak, Descartes’ın ressam analojisi sonunda yaptığı bir çıkarım da bilimlerle alakalıdır. Descartes’ın saydığı en basit ve genel özellikleri, yani maddi doğa, mekân, yer kaplama, biçim, nicelik, büyüklük, sayı ve zaman, ele aldığımızda hangi bilimler söz konusu olur? Tabii ki aritmetik, geometri gibi bilimler ki işte Descartes bu bilimlerin, doğada var olup olmadıklarına bakılmaksızın en basit ve genel şeyleri konu edindiklerinden kesin ve kuşku götürmez içeriğe sahip oldukları sonucuna varırken, bileşik yapıdaki şeyleri konu edinen doğabilim, gökbilim, hekimlik ve benzeri bilimlerin kuşku içerdiklerini belirtmektedir (Descartes, 2015, s.28). Yine Hatfield’in belirttiği üzere burada elimize kalan tek bilgi alanı şekillerle ilgilenen geometri ve matematik bilimleridir ancak yine de geometrik formları içeren maddi dünya açıkça bir şekilde reddedilmemektedir (Hatfield, 2003, s.79-80). Böylece her ne kadar hiçbir şeyi onaylayıp reddetmeyeceğim diyen Descartes’ın, *Birinci Meditasyon*’da onayladığı sabit ve değişmez bir noktaya ulaştığımızı söyleyebilir miyiz? Bir yönüyle evet çünkü Descartes, matematik ve geometriyi hep güvenli bir alan olarak kullanmaktadır. Ancak Descartes okuyucuyu hemen rahatlatmaz. Tüm gerçekliği sorgulatacak yeni bir varsayımla, özetle ifade edersek, şöyle devam eder: “Ya tüm algıladığım dünya her şeye kadir bir Tanrı tarafından bana sadece öyle gösteriliyorsa?” Böylece Descartes, “aldatıcı Tanrı” hipoteziyle karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla şimdi bu konuya değinelim.

2.3. Aldatıcı Tanrı Hipotezi ve Kötü Niyetli Cin

Descartes aslında şüphecilüğünün nedeni olan yanılgılarının nedenini ararken Tanrı fikriyle ilgili şunları söylemektedir:

Ama yıllar yılı benim zihnime çakılmış bir fikir var, her şeye kadir bir Tanrı'nın var olduğuna ve onun beni şu an nasılsam öyle yaratmış olduğuna dair. O halde ne malum, belki de Tanrı hiçbir şekilde yeryüzü, gökyüzü, yer kaplayan cisimler, biçimler, büyüklük, yer gibi şeylere sebebiyet vermedi, ama hepsini bana varmış gibi gösterdi, üstelik şimdi nasıllarsa, o şekilde! Bunun yanı sıra ben bazen başka insanların çok iyi bildiklerini sandıkları konularda bile yanılgılarını görüyorum, öyleyse acaba ben de mi iki ile üçü toplarken, karenin kenarlarını sayarken ya da daha basit herhangi bir şey hayal ederken-tabii böyle bir şey mümkünse-hep böyle yanıliyorum? Ama belki benim böyle yanılmamı isteyen Tanrı değil, çünkü onun son derece iyi olduğu söyleniyor. Öyleyse beni hep böyle yanıllacak şekilde yaratması onun iyiliğiyle bağdaşmaz. Ama o zaman benim ara sıra yanılmama izin vermesi de onun iyiliğine ters düşebilir. Yine de bu son söylediğimi iddia etmem mümkün değil (Descartes, 2015a, s.28-29).

Her şeyden önce şunu belirtmemiz gerekir ki her şeye kadir bir Tanrı'nın varlığı söz konusuysa, bu durum her türlü kesinlik iddiası için tabiri caizse bir tehdittir. Çünkü Tanrı'nın Kendisi her türlü yasa koyucu olduğundan farklı ihtimaller dâhilinde birçok durumun nedeni olabilir (Brandhorst, 2010, s.40). Descartes açısından Tanrı sadece mevcut olanın değil, mümkün olanın da nedeni olup Kendisi zorunlu varlıktır ve O'nun aldatıcı olması apriori mümkün değildir (Cunning, 2010, s.70-71). Her şeye kadir mutlak bir Tanrı elbette insanın yanıllmasını sağlayabilir ancak bu durumun O'nun iyiliğiyle bağdaşmayacağını savunan Descartes için "Neden hata yapıyorum?" sorusunu cevaplamak gerekmektedir. Tanrı'nın insanı kendi iyiliğiyle ters düşmeyecek şekilde yanıllması hatta bunu insanın kendi iyiliği için yapabileceği de düşünülebilir. Nitekim Cunning, Tanrı için hakikati bilmekten çok inancın daha önemli olabileceği ve insana bu anlamda farklı rol belirlediğinin de düşünülebileceğini söylerken insanın ara sıra yanıllmasına Tanrı'nın izin vermesinin Descartes açısından nedenin bu olduğunu düşünmektedir (Cunning, 2010, s.73). Descartes, insanın neden yanıllığı sorusuna gerçek anlamda cevabını *Dördüncü Meditasyon*'da verecektir. *Birinci Meditasyon*'da Descartes, hatalarının nedenini geçici bir çözüm olarak "kötü niyetli cin"e bağlamaktadır. Fakat kötü niyetli cin düşüncesine geçmeden önce "aldatıcı Tanrı" hipotezi tartışmasında bazı önemli hususlara değinmeye devam edelim.

Zbigniew Janowski'ye göre Descartes aslında çok iyi bilinen şüpheli argümanlardan öteye gidememiş, aldatıcı Tanrı hipotezini oluşturmasında, Tanrı'nın insan zihninde var olmayan şeyleri göstertip yanıllabildiği hakkında Çiçero veya Plutark'tan etkilenmiş olabilir (Janowski, 1997, s.324).¹¹ Bunun yanında Janowski'ye göre Descartes'ın aldatıcı Tanrı hipotezinin ikinci kısmı orijinaldir. Söz konusu orijinallik "iki artı üç beş eder" gibi bariz olan bir matematik işleminden Descartes'ın şüphe duymasıdır ki her ne kadar Descartes, Tanrı'nın bu işlemin doğruluk değerini değiştirip beni aldatabilir demese de, aldatıcı Tanrı hipotezinin bu ikinci kısmı felsefe tarihinde daha önce görülmemiş bir argümandır (Janowski, 1997, s.324). Gerçekten de Descartes'ın özellikle *Birinci Meditasyon*'da duyuların aldatıcı karakterine değinmesinden rüya argümanına, aldatıcı

¹¹ Janowski'nin düşüncesine destek olarak gösterebileceğimiz Deborah Brown, aldatıcı Tanrı hipotezinin Plutark'ın De Stoicorum Repugnantiis eserinden, kötü niyetli cin varsayımının ise Çiçero'nun Academia II (Lucullus) xv (47) eserinden geldiğini belirtmektedir; bkz. Brown, D. (2013). Descartes and content skepticism. Descartes' Meditations-A Critical Guide. (Edited by Karen Detlefsen). New York: Cambridge University Press, s. 27.

Tanrı hipotezinden, kötü niyetli cine, şüpheli yaklaşımlarının birçoğu zaten felsefe tarihindeki şüpheli gelenekte mevcuttur. Fakat, Janowski'nin yerinde tespitiyle, aldatıcı Tanrı hipotezinde matematik doğrularda bile kuşkulu bir yön bulması Descartes'ın özgün bir katkısıdır ki Kenny de matematik doğruların bile Kartezyen şüpheden nasibini aldığını söyleyerek bu konuda benzer bir yorum yapmaktadır (Kenny, 1968, s.17). Bu kuşkuyu Descartes, tam manasıyla *Beşinci Meditasyon*'da aşacaktır. Bunun yanında Janowski, Descartes'ın *Meditasyonlar*'da verdiği yanılma örneklerinin sadece duyu algılarına ait olduklarını, matematikte aldanmasına dair tek bir örnek dahi vermediğini hatırlatmaktadır (Janowski, 1997, s.329). Janowski'ye göre matematik kesinliğin son kalesidir ve her şeye Kadir bir Tanrı bunu tehlikeye sokmaktadır. Bu sebeple böyle bir Tanrı yokmuş gibi Descartes'ın devam ettiğini söyleyen Janowski, kötü niyetli cinin ortaya çıktığını düşünür (Janowski, 1997, s.330). Öyle anlaşılıyor ki Janowski, Descartes'ın matematik hakikatlere şüphe düşmesini istemediği yönündeki yorumlara katılmadığı ki bizce de Descartes böyle bir durumu arzu etmez ve bu onun *Meditasyonlar*'daki projesine hizmet etmez. Son olarak, Janowski'ye göre kötü niyetli cin hatalarının nedeni olarak insan algısının doğasının güçsüzlüğünü Tanrı kaynaklı olmayan bir şekilde temsil ederken, aldatıcı Tanrı hipotezine göre daha az kışkırtıcıdır (Janowski, 1997, s.331-332).

Descartes'ın aldatıcı Tanrı hipotezini nasıl kullanmış olabileceğine dair dikkat çeken bir analiz de Gary Hatfield tarafından yapılmaktadır. Hatfield'e göre Descartes, aldatıcı Tanrı hipotezini iki farklı şekilde kullanmış olabilir: birincisi müdahaleci hipotez (intervention hypothesis) ki buna göre Tanrı bize yanlış düşünceler vermek için müdahalede bulunur; ikincisi ise kusurlu tasarım hipotezi (defective design hypothesis) ki buna göre Tanrı bizi yanlış düşünceler oluşturacak şekilde yaratmıştır. Hatfield'e göre aldatıcı Tanrı hipotezinin müdahaleci hipotez tarzında kullanımına örnek olarak, özellikle duyuları sorguladığı şu ifadeler örnektir: "O halde ne malum, belki de Tanrı hiçbir şekilde yeryüzü, gökyüzü, yer kaplayan cisimler, biçimler, büyüklük, yer gibi şeylere sebebiyet vermedi, ama hepsini bana varmış gibi gösterdi, üstelik şimdi nasılsa, o şekilde! (Descartes, 2015a, s.28)". Burada ilk defa maddi dünyanın sorgulandığını belirten Hatfield, eğer böyle bir dünya yoksa matematik hakikatlerin de bu dünyaya uygulanamayacağını fakat, Descartes'ın da belirttiği gibi, bu dünyanın varlığından bağımsız olarak, matematik hakikatlerin kendi nesnelere var olmasa da doğru olacaklarını ifade etmektedir (Hatfield, 2003, s.82-83).

Hatfield daha sonra ikinci hipotezi yani "kusurlu tasarım hipotezi"ni göz önüne almaya başlar. Ona göre bu hipoteze örnek olabilecek pasaj şudur: "Bunun yanı sıra ben bazen başka insanların çok iyi bildiklerini sandıkları konularda bile yanıldıklarını görüyorum, öyleyse acaba ben de mi iki ile üç toplarken, karenin kenarlarını sayarken ya da daha basit herhangi bir şey hayal ederken -tabii böyle bir şey mümkünse- hep böyle yanılıyorum? (Descartes, 2015, s.28)". Hatfield'e göre Descartes'ın burada ortaya attığı kusurlu tasarım, Tanrı'nın bizleri her zaman her algımızda yanılacak şekilde yaratmış olabileceğini varsaymaktadır. Hatfield'e göre bu tasarım bizim akıl yürütmemize meydan okumakta yani Descartes aklımızı dahi sorgulamaktadır (Hatfield, 2003, s.83-84). Dolayısıyla en basit aritmetik işlemlerimizde bile yanılma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bize göre Descartes tam anlamıyla akıl ya da akıl yürütmeyi sorgulamamaktadır. Descartes'ın göstermeye çalıştığı husus bizim her şeyde yanılma ya da kendi deyimimize aldatılma ihtimalimiz olduğudur. *Birinci Meditasyon*'da bunu bir beyin fırtınası gibi yapar. Yoksa aldatılma durumu bile olsa iradi akıl yürütmenin geçerli olduğunu

görmekteyiz ki bunu Descartes özellikle kötü niyetli cin varsayımında şu şekilde belirtecektir: “Ben de ne yapıp edip gardımı alacağım ve ne kadar güçlü ne kadar kurnaz olursa olsun o aldatıcı, beni yanıltmasına asla izin vermeyeceğim (Descartes, 2015a, s.31)”. Hatfield’in her iki hipotezinin, yani müdahaleci tasarım ve kusurlu tasarım, sonucuysa bizim her zaman aldatılıyor olabileceğimizdir (Hatfield, 2003, s.85) ki bu ihtimali felsefi olarak her zaman varsayabilir ve Descartes’ın yaptığı gibi şüphecilik açısından göz önüne alabiliriz. Zaten Descartes bu ihtimali *Meditasyonlar*’ın sonunda “yanılgılara açık olduğumuz” şeklinde ifade ederek eser boyunca hata yapma olasılığını en aza indirmeye çalışmaktadır.

Aldatıcı Tanrı hipotezinden sonra Descartes, “Belli başlı her şeyin belirsiz olduğuna inanmak yerine, böylesine güçlü bir Tanrı’nın varlığını reddetmeye dünden hazır insanlar da vardır. Ama onlarla hiç ağız dalaşına girmeyelim ve Tanrı hakkında söylediklerimizin hepsinin birer masaldan ibaret olduğunu kabul edelim (Descartes, 2015a, s.29)” diyerek devam etmektedir. Descartes bu ifadelerde özellikle ateist okuyucularına mı hitap etmektedir? Öyle olsa bile onlarla tartışmaya girmeyeceğini söyleyerek Tanrı hakkında söylediklerinin hepsinin gerçek olmadığını varsaydığını görüyoruz (Cunning, 2010, s.61). Tanrı’nın neden her şeyin nihai nedeni olduğunu *Üçüncü ve Beşinci Meditasyon*’da açıklayacaktır. Descartes, *Birinci Meditasyon*’un sonunda, her ne kadar Tanrı hakkında söylediklerinin hepsini masal olarak kabul ettiğini belirtse de “Tanrı’nın aldatıcı olamayacağını çünkü O’nun iyiler iyisi olduğunu” ifade eder ki bu Descartes’ın diğer bir kabulü ve şüpheciliğinin ihlalidir. Kendi yanılgılarının kaynağı olarak kötü niyetli bir cin varsayar ki şimdi bu konu üzerine eğilmemiz gerekmektedir.

İlk olarak sorulması gereken Descartes’ın kötü niyetli cin varsayımının ne gibi işleve sahip olduğudur? Zira *Birinci Meditasyon*’un sonunda ve *İkinci Meditasyon*’un başlarında kullanılıp ilerleyen bölümlerde bir daha hiç anılmayan kötü niyetli cin varsayımını kullanması Descartes için elzem miydi? Cunning’in işaret ettiği üzere birçok yorumcu açısından Descartes’ın kötü niyetli cin varsayımı şüpheciliği adına yeni bir şey katmamaktadır ancak onun işlevi Descartes’ın *Meditasyonlar* öncesi inançlarına geri dönüşünü engellemesi bakımından öneme sahiptir (Cunning, 2010, s.62). Cunning’e göre kötü niyetli cin varsayımının bir diğer anlamı da epistemik olmasıdır. Yani Descartes, *Meditasyonlar* öncesi inançların sadece şüpheli olduklarını değil aynı zamanda hatalı olduklarını da göstermeye çalışmaktadır. Dahası Tanrı’nın insanı aldatma ihtimalini teist okuyucuların kabul etmeyeceklerini belirten Cunning (Cunning, 2010, s.63), zaten Descartes’ın Tanrı fikrinde aldatıcılığın tutarsız olacağını düşündüğünden ki bu konuda Voetius’un kendisi hakkındaki sapkınlık iddialarına bu açıdan cevap verdiğini ifade etmektedir (Cunning, 2010, s.60). Dolayısıyla Cunning’e göre Descartes, Tanrı’dan daha az mükemmel ve güçte olan cin fikrini ortaya atmıştır. Ayrıca Cunning, bazı yorumcuların, Descartes’ın bu geri çekilişinin nedenini mantık ve matematik kurallarının, aldatıcı Tanrı varsayımı nedeniyle şüpheli hale gelmesine yorduklarını belirtmektedir. Eğer mantık ve matematik kuralları şüpheli hale gelirse *Meditasyonlar*’ın projesi umutsuz hale gelecektir (Cunning, 2010, s.64).

Kötü niyetli cin varsayımına dair dikkatimizi çeken bir başka yorum da Kurt Brandhorst’dan gelmektedir. Brandhorst da kötü niyetli cinin Descartes’ın şüpheciliğinin bir parçası olmadığını ancak her şeye en başından bakmak isteyen ve tüm inançlarını şüpheli olarak tanımlayan Descartes’ın tuttuğu yolu sürdürebilmesi ve eski inançlarını

kabul etmekten kaçınması için gerektiğini hatırlatmaktadır (Brandhorst, 2010, s.44). Brandhorst'a göre bu yaklaşım tam bir alışkanlıktan vazgeçme dilini kullanan bir kimseye aittir. Örnek olarak sigarayı bırakmaya çalışan birini veren Brandhorst, nasıl ki sigaradan uzak durmak isteyen biri önünde bulunan tüm sigaraları dahi gözünün önünden çekiyorsa, Descartes da tüm irdelenmemiş inançlarını bir tarafa koyar. Aksi halde Descartes'ın kendisinin de ifade ettiği üzere eski inançları onu kendisine çekebilir. Dolayısıyla, Brandhorst'a göre, Descartes için kötü niyetli cin kendi iradesini güçlendiren ve onu eski şüpheli inançlarını kabulden alıkoyan bir kişisel eğitmen gibidir. Tıpkı fit olmak için kişisel eğitmenin tembellikten ve kötü alışkanlıklardan kişiyi alkoyması gibi kötü niyetli cin de şüpheli inançları alışkanlık olarak kabulden uzak tutma işlevine sahiptir. Dahası, Brandhorst'a göre kötü niyetli cin varsayımını Descartes'ın şüphe metodunun ya da metafiziğinin bir aşaması olarak görmek yanlış olur çünkü *Meditasyonlar* eseri meditasyonel (meditational) bir eserdir. Brandhorst'un ifade ettiği üzere eğer insanların irade eksikliği ve kötü alışkanlıkları olmasa kişisel eğitmenlere ihtiyaç olmazdı (Brandhorst, 2010, s.45). Bu sebeple Brandhorst için kötü niyetli cin *Meditasyonlar* eserinde işin içine girmiştir. Brandhorst'un kişisel eğitmen işlevi olarak anladığı kötü niyetli cinin eserin sonlarında ortadan kalkmasını, kötü alışkanlıklardan ve tembellikten kişisel eğitmeni sayesinde kurtulan birinin daha sonra kendi disiplinini oluşturarak eğitime artık ihtiyacı kalmaması şeklinde yorumlayabiliriz.

Kötü niyetli cin varsayımı ile ilgili diğer bir yorum da Thomas Lennon ve Michael Hickson'dan gelmektedir. Lennon ve Hickson, kötü niyetli cin varsayımının Descartes açısından gerçekçi bir şüphe olup olmadığını sorarak buna olumsuz yanıt vermektedirler. Çünkü, onlara göre, Descartes, *İkinci Meditasyon*'un hemen başında "O zaman istediği kadar aldatsın, bir şey olduğumu düşündüğüm sürece, hiçbir şey olduğuma beni asla inandıramayacak (Descartes, 2015, s.34)" diyerek kötü niyetli cin varsayımının neden olduğu şüpheyi ortadan kaldırmakta ve kötü niyetli cine eser boyunca bir daha atıf yapmamaktadır. Fakat, Lennon ve Hickson'a göre kötü niyetli cin varsayımının mantıki olarak başardığı bir şey vardır ki o da Descartes'ın "ilk kavrayış" olarak "Düşünen bir şeyim" ifadesini genel bir hakikat ilkesi olarak ortaya koymasını sağlamaktadır (Lennon&Hickson, 2013, s.11). Kötü niyetli cin varsayımına yönelik olarak Gary Hatfield'in yorumuysa yukarıda bahsettiğimiz bazı yorumcularda olduğu gibi doğruluğu oldukça yüksek eski inançları tekrar onaylamaktan kaçınarak alışkanlıklarını değiştirmek istediği iradesine şüphecilik için nedenler sunmak şeklindedir (Hatfield, 2003, s.87). Hatfield, Descartes'ın önceki inançlarının sadece şüpheli olduklarını değil aynı zamanda hatalı olduklarını da göstermek istediğini ve bunu yapmak için aldatıcı bir Tanrı yerine kötü niyetli cini getirdiğini belirtmektedir. Fakat Hatfield'in dikkat çektiği çok önemli noktaysa Descartes'ın Burman ile diyalogunda kötü niyetli cinin gereksiz görülebileceği ancak onu şüphesini desteklemek için kullandığına yönelik ifadesidir (Hatfield, 2003, s.88). Ayrıca Hatfield, kötü niyetli cin varsayımıyla Descartes'ın şüpheyi tekrardan matematik için kullanmadığı sadece dış dünyadaki nesnelere ve kendi vücudu için kullandığına işaret etmektedir. Hatfield, matematik hakkındaki şüphelerin ancak *Üçüncü Meditasyon*'da tekrardan gündeme geldiğini hatırlatmaktadır (Hatfield, 2003, s.88). Hatta, bizim de Hatfield'e eklememiz gerekirse, matematik hakkındaki şüphelerini tam manasıyla *Beşinci Meditasyon*'da her şeyin temeline Tanrı'yı koyarak bir tarafa koyacaktır.

Descartes'ın *Birinci Meditasyon*'u üzerine kapsamlı çalışma yapmış olan Harry Frankfurt, Descartes'ın da söylediği üzere, Tanrı'nın insanı aldatma durumunun O'nun iyiliğiyle

bağdaşmayacağına kesin olmadığını, Tanrı'nın iyiliğiyle insanın aldatılma durumunun pekâlâ uyumlu olabileceğini belirtmektedir (Frankfurt, 2008, s.108-109). Frankfurt'a göre *Birinci Meditasyon*'da Tanrı ve insan doğasını yanlış anladığı için Descartes'ın aynı yerde çözülemeyen bir ikilemi vardır. Bu ikilem şöyledir: İnsan zihni ya her şeye kadir Tanrı'nın eseridir ya da değildir. Eğer böyle bir Tanrı'nın eseri ise kusurlu olabilir; eğer böyle bir Tanrı'nın eseri değilse yine kusurlu olabilir. Dolayısıyla insan zihni kusurlu olabilir. Frankfurt'a göre Descartes'ın yetersiz Tanrı ve insan doğası anlayışı eserin sonrasında insanın sürekli aldatılmasının Tanrı'nın iyiliğine ters düşmeyeceği önermesini kabul etmesiyle kendisini göstermektedir (Frankfurt, 2008, s.111). Frankfurt, *Birinci Meditasyon*'da Descartes'ın tüm bildiğinin Tanrı'nın en basit şeyler adına bile şüphecilik temeli sağladığıdır (Frankfurt, 2008, s.110). Tanrı dışında tüm nedenler zaten doğası gereği eksik olacak ve dolayısıyla insan zihninin kusurlu olmasına yönelik şüpheyi arttıracaktır. Frankfurt'a göre Descartes için kusurlu doğayı iyiliğiyle bağdaşmayacak şekilde yaratmayacak bir Tanrı varsayımı, insanın doğası gereği hata yapmasını engelleyecektir. Frankfurt'a göre he ne kadar Tanrı varsayımı şüpheciliği arttırmak için gerekli olmasa da şüpheciliği ortadan kaldırmak için gereklidir (Frankfurt, 2008, s.112-113).

Frankfurt'un belirttiği önemli bir husus da Descartes'ın şüpheciliğinin Tanrı gibi bir doğaüstü gücün kabulüyle artmadığı aksine böyle bir varlığı kabul etmemekle şüpheye daha kuvvetli bir dayanak bulunabileceğini belirterek, Tanrı varsayımının *Birinci Meditasyon*'un şüpheciliğinde zorunlu bir rol oynamadığını belirtmektedir. Benzer şekilde kötü niyetli cin varsayımının da şüpheciliğe artı bir katkı yapmadığını ifade eden Frankfurt, Descartes'ın kötü niyetli cin varsayımına geldiğinde *Birinci Meditasyon*'un şüpheciliğinin tamamlandığını iddia etmektedir. Frankfurt da Descartes'ın eski inançlarını kabul etme ihtimalinden kurtulmak için tüm inançlarının yanlış olduğu varsayımını kabul ederek bir denge oluşturduğunu düşünmektedir ki tam bu aşamada da kötü niyetli cinin sahneye çıktığını belirtir (Frankfurt, 2008, s.116). Frankfurt açıklamasında Henri Gouhier'e de gönderme yaparak, kötü niyetli cin varsayımının mevcut şüpheleri yenilemek için kullanıldığını ifade etmektedir (Frankfurt, 2008, s.117). Frankfurt, Gouhier ile hem fikir olarak, Descartes'ın kötü niyetli cin varsayımını şüphelerini devam ettirmek ve yargılarının şüpheliliğini göstermekten çok onların aslında yanlış olduğunu onaylamak için kullanmaktadır (Frankfurt, 2008, s.118). Tüm şüpheci argümanlarını düşüncelerinin top yekûn yıkımına veren Descartes'ın yapmaya çalıştığı bu uzun uğraşın, Gassendi'nin sadece birkaç kelimeyle "önceden bildiklerimin hiçbiri kesin değildir" şeklinde ifade edebileceğine dair makul isteğini onayladığını düşünen Frankfurt, Descartes'ın *Birinci Meditasyon*'daki şüpheci argümanlarının fikirlerinin yıkımında gerekli bir role sahip olduğunu düşündüğünü de eklemektedir (Frankfurt, 2008, s.25).

Kenny de Gouhier'e gönderme yaparak kötü niyetli cin varsayımının işlevi hakkında benzer bir yorum yapmaktadır. Dahası, Gouhier'in aldatıcı Tanrı varsayımıyla kötü niyetli cin varsayımı arasında ilkinin entelektüel bir şüpheden diğerinin ise yöntemsel bir yaklaşımın ürünü olduğu şeklinde ayırım yaptığını belirten Kenny, aslında epistemolojik açıdan ikisi arasında bir fark olmadığını, kötü niyetli cin varsayımının daha az saldırgan olduğunu ifade etmektedir. Aslında aldatıcı Tanrı varsayımının daha şüpheci olduğunu da ekleyen Kenny, kötü niyetli cin varsayımının sadece dış dünyanın rüya olabileceğine dair şüpheyi kuvvetlendirdiğine yardımcı olduğunu düşünmektedir (Kenny, 1968, 34-36).

Yorum ve Sonuç

Her ne kadar yorumcuları verirken kendi cevaplarımızı metin içinde belirtmeye çalıştıysak da bazı cevapları bu bölümde vurgulamak isteriz. Öncelikle, ilk satırlarda, gençliğinden bu yana doğru kabul ettiği birçok şeyin daha sonradan yanlış çıktığını söylemesini benzer durumları yaşayan okuyucuları daha en başta ikna etmek için kullandığını düşünmekteyiz. Hemen sonrasındaysa bilgi edinme kaynağının duyular olduğunu belirtmesi ancak bunların birçok yerde kendisini yanılttığını bu sebeple onlara tam olarak güvenemeyeceğini ifade etmesi tam bir klasik şüpheci tavra işaret etmektedir. Diğer taraftan, Descartes'ın duyuları tamamıyla reddedemeyeceğini söylemesi onu bu tavırdan ayrılacakmış gibi gösterip duyuları tamamıyla reddetmesinin 'delilik' olacağını ifade etmesi çarpıcıdır. Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız üzere, Descartes, deliliği doğruyu yanlıştan ayırabilecek bir durum olarak kabul etmemekte ve kendisinin de zaten söylediği üzere deli olarak addetmemektedir. Bu durum bizce gayet makuldür çünkü aksini varsaymamızı gerektirecek bir nedenimiz yoktur. Tabii bu durum, Descartes'ın, tüm kabullere mesafeli olacağını, "kabul ettiği her şeyi yanlış sayacağı" şeklindeki ilkesini de mecburen ihlal edecektir. Bu durum da bazı şeyleri, mesela deli olmadığını, önceden bildiğini dolayısıyla ön kabulleri olacağını göstermektedir. Çünkü Descartes'ın amacı deli olup olmadığını araştırmak değil, şüphesiz bilgiyi elde etmek ve bu yoldaki makul şüpheliğin nedenlerini öncelikle ortaya koymaktır.

Descartes, her ne kadar duyuları tamamen reddedemeyeceğini söylese de hemen akabinde rüya argümanı ile tüm gerçekliği sorgulatabilecek bir tartışmaya girmektedir. Bu konuda Gassendi'nin "Sürekli uykuda olduğunuza kendinizi inandıracak gücünüz var mı?" diye sorması Descartes'ın rüya argümanındaki niyetini anlamak açısından önemlidir. Descartes, her ne kadar "Uyanıklığı uykudan ayıran çizgi çok net değildir" dese de bizce Descartes'ın rüya argümanında asıl göstermek istediği husus, basit ve en genel yapıdaki şeylerin, yani doğrudan duyu deneyimine dayanmayan şeylerin, rüyada da olsa sarsılmaz gerçekliklerinin olduğudur ki matematik ve geometrik bilgiler buna örneklerdir. Bunu hemen akabinde ressam argümanı ile de desteklemeye çalışmaktadır. Bunun yanında rüya argümanının kendisi duyular için gerekli şüpheliyi sağlarken, bilimler arasında ayırım yapmasına olanak sağlayıp matematik ve geometrinin kesin bilgi veren bilimler sınıfında yer almasına Descartes için olanak sağlar. Ancak yanıtlaması ve şüpheliği ortadan kaldırmasını sağlayacak bir sorunun cevabı gerekmektedir. Bu soru şudur: "Neden hata yapıyorum?"

Descartes hata yapmasının nedenini önce Tanrı'da arar ancak O'nun iyilikler iyisi olması nedeniyle hatalarının kaynağının O olamayacağını kabul eder ki bu Descartes'ın kabullerinden ve şüpheliğinin sınırlarından biridir. Bu sebeple çok güçlü ancak onu aldatabilecek kötü niyetli bir cin düşünür. Kötü niyetli cin, birçok yorumcunun kabul ettiği üzere, Descartes'ın şüpheliğine yeni bir şey katmaz. Ancak onun şüpheliğini vurgulamak, desteklemek için Descartes açısından bizce de bilinçli olarak kullanılmaktadır. Bu konuda yukarı verdiğimiz yorumlardan bizce makul olanı, Descartes'ın kötü niyetli cin varsayımını önceden sahip olduğu inançlara karşı şüphesini korumak için belirlediğidir. Çünkü *Birinci Meditasyon*'un sonlarında eski alışkanlıklar nedeniyle eski inançlarını kabul etme eğiliminden bahsetmektedir ve bunu engellemeye çalıştığını görmekteyiz. Matematik argümanlardan şüpheli meselesi ise *Birinci Meditasyon*'da güçlü bir şekilde gündemde değildir. Bunun yanında, Gassendi'nin,

Descartes'ın sonradan kullanmadığı kötü niyetli cin varsayımını tıpkı rüya argümanında olduğu gibi ayrıntılı analiz edemediğini de belirtmemiz gerekir.

Sonuç olarak, Descartes, eski inançlarının yanlışlığını ortaya koymak bir yana duyulardan bağımsız ve bilimlere sağlam temel oluşturacak bir metafizik inşa etmek istediğini unutmamız gerekmektedir. *Meditasyonlar'*ı birkaç günde yazdığını ancak uzun bir çalışma dönemi geçirdiğini düşündüğümüzde tabii ki Descartes'ın aklında belli bir amaçla eserini yazdığını reddedemeyiz. Kesin bilgiye ulaşma amacıyla şüpheli olan her şeyi ortaya dökmek istemesi ve her şeyi yanlış olarak varsayması araştırmasının başlangıç yöntemidir ve amacı şüphe etmek için şüphe etmek değil, şüpheyi araç olarak kullanmaktadır ki eserin sonlarında şüphelerini gülünç ve abartılı bulması da bizce bundandır. Descartes'ın rüya argümanı ve ressam argümanı ile beraber basit ve genel şeyleri gündeme getirmesi ve böylelikle bunlara dayanan matematik, geometri gibi bilimlerin kesin bilgi verdiği yönüne yönelik yorumu Descartes'ın *Birinci Meditasyon'*da bile bazı hususlara dair bildiği şeyler ve kabul ettiği varsayımları olduğunu ve bir aşırı şüpheci gibi davranmadığını bize göstermektedir. Hatfield'in yukarıda yer verdiğimiz yorumu üzere Descartes için Tanrı tüm oyunun kurallarını değiştirebilecek bir varlıktır. Bu nedenle, *Birinci Meditasyon* açısından, matematik hakikatler bile sorgulamaya açılabilir ancak bölümün sonunda bunun çok üzerine gidilmemektedir ki bu da onun şüpheciliğinin sınırlarından biridir. Kötü niyetli cin ise bize göre de eski düşüncelere dönmeyi engellemek ve Descartes'ın mevcut şüphe durumunu vurgulamak açısından kullanılmıştır. Ayrıca Descartes'ın kullandığı şüphe, Larmore'un hatırlattığı üzere, hakikat araştırmasında teorik anlamda kullanılmakta olup Descartes'ın teori ile pratik arasında yaptığı ayrımı da unutmamak gerekmektedir. Vurgulanması gereken bir husus da Descartes'ın *Birinci Meditasyon'*un sonundan itibaren kötü niyetli cine karşı iradesini ortaya koyacağını söyleyerek, hata yapmamak hususunda ona karşı gardını alacağıdır. *Birinci Meditasyon*, metin olarak, çağdaş yorumcuların analizlerine konu olmaya ve bu anlamda ilgi çekmeye ve ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Biz de farklı yorumlar ışığında Descartes'ın yöntem olarak kullandığı şüpheciliğinin ve dolayısıyla şüphesiz bilgi arayışının anlamını ortaya koymaya çalıştık.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%100)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%100)

Kaynakça / References

- Brandhorst, K. (2010). *Descartes' Meditations on First Philosophy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Brown, D. (2013). Descartes and content skepticism. *Descartes' Meditations-A Critical Guide*. (Edited by Karen Detlefsen). Cambridge University Press, New York, pp. 25-42.
- Cottingham, J. (2002). *Descartes Sözlüğü*. (Çev. Bülent Gözkan, Necati Ilgıçoğlu, Ayhan Çitil, Aliye Kovanlıkaya). İstanbul Doruk: Yayıncılık.
- Cunning, D. (2010). *Argument and Persuasion in Descartes' Meditations*. New York: Oxford University Press.
- Descartes, R. (1996). *Meditations on First Philosophy with Selections from Objections and Replies*. (Translated and edited by John Cottingham). Cambridge: Cambridge University Press.
- Descartes, R. (2001). *Felsefenin İlkeleri*. (Çeviren Mesut Akın). İstanbul: Say Yayınları.
- Descartes, R. (2008). *Meditations on First Philosophy with Selections from the Objections and Replies*. (Translated by Michael Moriarty). New York: Oxford University Press.
- Descartes, R. (2014). *Meditasyonlar-Gassendi'nin Meditasyonlara İtirazı ve Descartes'ın Bu İtirazlara Cevabı*. (Çev. İsmet Birkan). (3. Baskı). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Descartes, R. (2015a). *Meditasyonlar: Metafizik Üzerine Düşünceler*. (Latince'den çeviren Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Descartes, R. (2015b). *Yöntem Üzerine Konuşma*. (Latince'den çeviren Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Descartes, R. (2015c). *Tabiat Işığı ile Hakikati Arama*. (Fransızcadan çeviren Sanem Sollers). İstanbul: Say Yayınları.
- Descartes, R. (2016). *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*. (Fransızcadan çeviren Engin Sunar). İstanbul: Say Yayınları.
- Frankfurt, H. G. (2008). *Demons, Dreamers and Madmen*. Princeton: Princeton University Press.
- Hatfield, G. (2003). *Descartes and Meditations*. London&New York: Routledge.
- Janowski, Z. (1997). How to Read Descartes's First Meditation. *The Southern Journal of Philosophy*, XXXV, 321-338.
- Kenny, A. (1968). *Descartes: A Study of His Philosophy*. New York: Random House.
- Kenny, A. (2018). *Modern Felsefenin Yükselişi*. (Tercüme Volkan Uzundağ). İstanbul: Küre Yayınları.
- Larmore, C. (2014). The First Meditation: skeptical doubt and certainty. *The Cambridge Companion to Descartes' Meditations*. (Edited by David Cunning). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 48-67.

Lennon, M. T., & Hickson, W. M. (2013). The skepticism of the First Meditation. *Descartes' Meditations- A Critical Guide*. (Ed. Karen Detlefsen). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 9-24.

Lévy, C. (2016). Kuşkuculuk. (Türkçesi: Işık Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi.

Özel, N. Ö. (2019). Descartes Neden Gerçek Bir Skeptik Değildir? *Beytulhikme An Journal of Philosophy*, 9 (2), 419-436.

Sorell, T. (2009). Descartes. (Türkçesi: Hakan Gür). Ankara: Dost Kitabevi.

Wilson, D. M. (1978). *Descartes*. Routledge: London&New York.